

15. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах (42 тисячі слів). Київ: Аконт. 1998. Т. 3. 928 с.
16. Словарь иностранных слов. 18-е изд., стер. М.: Рус. Яз., 1989. 624 с.
17. Закон України «Про засади державної регіональної політики. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 13. Ст. 90.
18. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD>.
19. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 7. 921 с.
20. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/article/953_etnograficheskie-regiony-ukrainy.htm.
21. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах = Methods of Regional Analysis: an Introduction to Regional Science (1960) / Пер. с англ. В.М. Гохмана, Ю.Г. Липеца, С.Н. Тагера. М.: Прогресс, 1966. 660 с.
22. Леонтьев В.В. Исследование структуры американской экономики. М. 1958. 231 с.
23. Леонтьев В.В. Межотраслевая экономика М., 1997. 315 с.
24. Мельничук О.С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засади: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 408 с.
25. Баганець. Криміногенна ситуація в Україні: як змінився її стан протягом 2016 року (в порівнянні з минулими роками)? Юридичний вісник України. 25 лютого 2017 року.

УДК 340.12

ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТЕМПОРАЛЬНО-ПРОСТОРОВИХ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН ПРАВОВОЇ СФЕРИ

Сировацький Валерій Іванович,
кандидат юридичних наук, адвокат

У статті проаналізовано буттєвісні засади темпорального та просторового вимірів правової сфери. З'ясовано, що, попри певну абстрактність поняття, правова сфера є явищем із конкретними величинами та координатами, основними серед яких є час та простір, які відображають стан правового розвитку. Обґрунтовано, що правовий розвиток є векторним процесом, який відбувається з урахуванням темпоральних характеристик права.

Ключові слова: соціальна філософія, онтологія, філософія права, час, простір, право, людина, громадянин, суспільство, держава, правова сфера.

ONTOLOGICAL DIMENSION OF TEMPORAL AND SPATIAL COMPONENTS OF LEGAL SPHERE

Syrovatskyi Valerii Ivanovych,
PhD in Law, lawyer

The article analyzes the ontological bases of temporal and spatial dimensions of the legal sphere. It has been established that despite some abstractness of the concept, the legal sphere, at the same time, is a phenomenon with concrete values and coordinates, the main of which

are time and space, which reflect the state of legal development. It is substantiated that legal development is a vector process that takes into account the temporal characteristics of law.

Key words: social philosophy, ontology, philosophy of law, time, space, law, person, citizen, society, state, legal sphere.

Вступ. Правова сфера – явище всеохоплююче та всюдисуще; своєрідне веретено з урахуванням усіх точок правового простору, в межах якого виникають, змінюються та припиняються правові відносини. Правовий розвиток може виражатися в еволюції чи революції, визначаючи поступ або ж занепад правової реальності. Поступальний рух є ознакою динаміки права, що демонструє її перманентний характер. У такому випадку просторово-часовий континуум права, по суті, можна синонімізувати з поняттям правової сфери, оскільки і те, й інше є системою правових координат, що детермінують та вказують на час та місце людини у праві, постають маркером її перманентного буття.

Постановка завдання. Мета статті полягає у філософсько-правовому аналізі онтологічного виміру темпорально-просторових складових частин правової сфери.

Результати дослідження. Просторово-часовий континуум у праві – своєрідна синтезована єдність простору і часу, який визначає буття на мікро-та макрорівнях та передбачає конкретно визначену правову реальність. Просторово-часова реальність, або темпорально-просторовий вимір буття дає відповідь на запитання стосовно правових координат та окреслює межі «тут» і «зараз». Місце перетину двох величин – часу та простору – в тій чи іншій точці на системі координат правової сфери визначає правове буття особи та називається правовою реальністю.

Для прикладу, Ю. Шемшученко зазначає, що рух сутності права характеризує його дія. Розгляд права в аспекті його впливу демонструє одну із сторін важливих функцій права – здатність здійснювати реальний вплив на діяльність та правомірну поведінку людей, а за її посередництвом – сприяти прогресивному поступу в суспільстві [1, с. 300]. В. Гойман пропонує розглядати дію права через призму його впливу на суспільні відносини та виокремлює загально-ідеологічний та спеціально-юридичний вплив із метою встановлення режиму правового функціонування [2, с. 68]. За таких умов відчуття людиною часу, стосовно якого правове буття поділяється на минуле, сьогоденне і майбутнє, визначається в контексті пасеїзму, актуалізму та футуризму. На думку Л. Гумільова, сприйняття й усвідомлення особою часу відбувається в тісному зв'язку з її етнопсихологічними характеристиками [3, с. 342]. Хоча цю точку зору спростовує П. Гуревич, який зазначає, що людина не народжується з відчуттям часу, а лише рецептує наявні в суспільстві, до якого вона належить, часові маркери [4, с. 205]. На думку І. Оборотова, час не може бути зведений виключно до відображення тривалості існування і послідовності зміни станів (об'єктивний час) – він також становить і переживання людиною світу (час суб'єктивний). Об'єктивним часом володіють явища, що лежать поза суб'єктом і не пов'язані із його психологічними особливостями. Суб'єктивним часом визначається свідомість особи, її внутрішня рефлексія буття, все те, що було накопичене, пережите і відтворене у свідомості [5, с. 41].

Якщо вдатися до питання про основні форми правового часу, то, окрім згаданого вище поділу за критерієм об'єктивності та суб'єктивності, вчені схильні до визначення трьох його основних категорій: реального, концептуального та перцептуального часу. Якщо реальний час у праві збігається з поняттям об'єктивності, а перцептуальний відображає суб'єктивність, то концептуальний зріз правового часу постає як деонтологічний, теоретичний, ідеальний вимір. Щодо форм, то всі форми правового часу можна розглядати в системі фіксації дат, а також категорій виміру тривалості, регулярності / одноразовості, синхронності / діахронності та етапізації. На теренах

правової реальності загальноприйнятими є обрахунки правового часу в межах правової комунікації, а саме так званої хронології, що дає змогу говорити про лінійний відлік правового часу, а також релятивний час та квантування часу.

Як уже зазначалося, ключові поняття хронології у праві – це фіксація дат, а також категорій виміру тривалості, регулярності/одноразовості, синхронності/діахронності та етапізації тощо. Хронологія в праві пов'язана та зумовлена необхідністю обчислення строків та термінів. Причому дефініціювання поняття строків та термінів у законодавстві далеке від ідеалу, оскільки в них не враховано важливість вказівки на початок перебігу строків і термінів, і сам процес цього перебігу. Такий стан речей вказує на потребу внесення змін до конкретних процесуальних кодифікованих нормативно-правових актів. Вони допомагають зафіксувати точні координати правомірних дій та подій за допомогою шкали «синхронності/діахронності, встановити демаркаційні межі між категоріями «до», «після», «під час», визначити їх етапи.

Ще одна із важливих для права категорій темпорального правового розвитку, що стосуються строку й терміну, є категорія давності. Сама по собі давність є підтвердженням і наочною ілюстрацією строковості у праві. Як підвид строку давність стосується меж, із плином яких настають ті чи інші наслідки, в той час як безпосередній перебіг її строків є таким, що байдужий праву.

Загальними для давностей ознаками є такі: юридичні наслідки наступають лише після спливу строку давності; давність у жодному з її видів не може бути названа безумовною; строк давності обчислюється одиницями календарного часу, але, як правило, не може бути ідентифікований із відрізком реального часу [5, с. 20].

Темпоральні характеристики у праві характеризуються наявністю більшої чи меншої міри абстрактності і на підставі даного критерію поділяються на визначені (як цілковито, так і відносно) й оціночні. Останні носять загально-філософське забарвлення, що виходить із загальнолюдського сприйняття та рефлексивного відображення часу. Такий стан справ зумовлює необхідність уточнення категорії давності та її тлумачення з урахуванням конкретних обставин справи. З огляду на це задля підтримання й збереження ефективного механізму дії права у вигляді конкретної норми чи акту, що містять у собі категорію давності, рекомендовано поєднувати визначені та оціночні темпоральні поняття.

На нашу думку, лінійний час, попри його повсякчасне спростування у зв'язку з переважно теоретичним характером, є прямою, що вказує ритміку розвитку права.

Релятивний правовий час – це особистісне та загально-суспільне відчуття темпу, динаміки наявної та дійсної правової реальності. Як зазначає В. Солдатський, дана обставина є ключовою в контексті детермінації правової поведінки, оскільки особистісне та загально-суспільне ставлення здатне вплинути на вибір особою варіанта поведінки з урахуванням розуміння поточного часу [6, с. 45–49].

Оскільки категорія «час» запозичена у правовий термінологічний апарат із філософської науки, на правах розуміння останньої як матері всієї соціо-гуманітарних дисциплін цілком логічним видається судження про те, що правовий лінійний та релятивний час є складовою частиною філософського розуміння даного поняття. В межах правового часу розвивається правовий процес, вступають у дію та втрачають свою силу соціальні регулятори, його одиницями обраховуються дії та події, що сприяє гармонізації правового простору та пануванню права.

Розібравшись із основами термінологічного апарату даного параграфу дослідження, варто розібратися з особливостями темпорального аспекту в межах галузей, що представляють два діалектично протилежні механізми правового регулювання: імперативний (публічний) та диспозитивний (приватний).

Почнемо з другого, оскільки він у нашому дослідженні представлений меншою мірою. Диспозитивний механізм правового регулювання притаманний приватним галузям права. Норми приватного права існують із метою дії на правовідносини, покликані врегульовувати сферу приватних інтересів. Виникнення приватних правовідносин передбачає вільне волевиявлення їх суб'єктів. Це означає, що у приватних галузях права правовий статус учасників правовідносин формується зі їх бажанням. А це, у свою чергу, автоматично дає вказівку на договірне визначення їх тривалості. Проте, якщо контрагенти не змогли дійти згоди щодо часового критерію, в такому випадку має місце використання часових демаркаційних одиниць, що закріплені в законі, або так званих «розумних» термінів та строків (так званий принцип застосування диспозитивних норм). Отож строк у приватному праві – певний проміжок у часовому спектрі. Як і в загально-філософському трактуванні, так і в цивілістиці строки й час не існують поза територією та простором, саме тому мають сенс лише з урахуванням просторових детермінант. Без визначення просторових меж дискусії про встановлення термінів та обчислення строків втрачають сенс, позаяк втрачають будь-яку конкретику. Набуття тої чи іншої міри об'єктивності строків у приватному праві відбувається шляхом переведення їх суб'єктами в реальну правову сферу. В цьому випадку слід погодитися з характеристикою строків, наданою В.В. Луцьом: цивільно-правові строки є часовою формою руху матеріальних правовідносин, формою існування та розвитку суб'єктивних прав та обов'язків, що становлять їхній зміст. Настання чи сплив строку має значення не само по собі, а лише в сукупності з діями суб'єктів, вчиненими впродовж його перебігу. Наприклад, пропуск позовної давності тягне за собою відмову в позові не просто тому, що сплив цей строк, а тому, що позивач упродовж його тривалості не пред'явив позову до відповідача про захист свого порушеного права [7, с. 13].

Особливим видом зобов'язальних приватних правовідносин із точки зору темпоральності є відносини у сфері інтелектуальної власності, оскільки, на відміну від інших особистих немайнових прав фізичної особи, вони не припиняються зі смертю творця і тривають безстроково. Здійснюючи темпоральне регулювання часу виникнення та здійснення майнових прав інтелектуальної власності, законодавець враховує сутнісні відмінності правової природи різних об'єктів та суб'єктів, первинних та вторинних. Перші з них – це особи, які отримали права інтелектуальної власності внаслідок створення чи державної реєстрації прав на об'єкт творчої діяльності. Другі – суб'єкти, що не є власне творцями, але набули відповідних прав інтелектуальної власності в результаті придбання їх за цивільно-правовими угодами, внаслідок спадкування чи припису закону.

Темпоральні критерії встановлені законом і для реалізації права слідування. У цьому випадку автор або його спадкоємці впродовж встановленого строку дії авторського права (законом визначена його тривалість протягом усього життя автора, до кінця року його смерті та протягом наступних сімдесяти років) користуються невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного твору через аукціон тощо, що йде за першим його продажом, здійсненим автором твору [8, с. 28]. Таким чином, низка темпоральних особливостей зобов'язального приватного права має свої особливості та найбільш репрезентативно виражається у специфіці темпоральних аспектів у сфері регулятивних та охоронних зобов'язальних правовідносин, матеріальному праві та праві інтелектуальної власності.

Темпоральні особливості у сфері публічного права, як і самі його норми, інститути та галузі носять більш імперативний характер, також виражаються переважно через призму строків і термінів, позовної давності та строків давності. Щоправда, ці терміни

й строки тут стосуються здебільшого обчислення темпоральних характеристик слідчих дій, запобіжних заходів, відбуття покарання, а також встановлення факту деліктоздатності особи у зв'язку з досягненням нею певного віку.

Оскільки тема нашого дослідження апіорі стосується публічного права більшою мірою, ніж права приватного, ми не будемо надміру розгорнуто характеризувати суть зазначених вище категорій у даному параграфі, оскільки говорили про них в попередніх та говоритимемо детальніше в наступних параграфах та розділах дослідження. У такому випадку доцільно акцентувати увагу на виокремленні категорії «правовий час», її тлумаченні, що мало місце вище, а також на прикладі похідних від нього категоріях лінійного та релятивного часу, процесу його квантування та етапізації.

Темпоральний аспект права доречно спостерігати через призму особливостей відношення до правового часу в межах поділу на імперативні (публічні) та диспозитивні (приватні) галузі права. Разом із тим не слід забувати, що недаремно темпоральний аспект права розглядають паралельно з просторовим. Їх перехресний синтез дає змогу побачити місце конкретної людини в системі координат правової реальності. Більше того, на відміну від правового часу, категорія правового простору більш чітка, зрозуміла і приземлена, з огляду на що її аналіз не повинен викликати надміру суперечностей і не розтягуватися не десятки сторінок. Тому категорія правового часу відносно часто ставала об'єктом наукового дослідження. Її коріння, як і коріння категорії «час», тягнеться із загально-філософського блоку знань.

Для прикладу, на переконання Ю. Стадницького та І. Комарницького, простором є тривимірне вмістилище речей, явищ процесів. На рівні повсякденного сприйняття простір інтуїтивно розуміється як арена дії, загальний контейнер для всіх суб'єктів, об'єктів, сутності певної системи. Основними властивостями простору є диференціація та опір (технічна можливість, безпека, вартість, швидкість [9, с. 121]. На думку О. Тихомирова, правовий простір доцільно інтерпретувати як «площину», «ракурс», «формат» правового мислення, як мислення простором і осмислення простору різними суб'єктами, в різних аспектах на різних рівнях [10, с. 262]. Зрештою, прив'язка категорії «простір» до сфери права дає вказівку на те, що право не існує в певній ізоляції від інших сфер соціального життя, проте має конкретно визначене середовище [11, с. 65; 12, с. 76]. На думку В. Кравчука, в юридичній науці переважає позитивістські погляди на правовий простір, зокрема: а) правовий простір – обсяг регламентації правовими нормами меж правомірної поведінки держави та громадян у межах території даної держави і конкретного історичного часу; б) правовий простір – багатоаспектна категорія права, яка досліджує проблематику правильної кореляції нормативно-правових актів, меж та обсягу їх чинності, що характеризується суттєвим методологічним значенням для нормотворчого процесу, а також правореалізаційної та правозастосовної діяльності [13, с. 23].

Ведучи мову про темпоральні особливості правової реальності, слід нагадати, що її оперантним терміном є «час», у контексті ж просторових особливостей такими є «правова система» та «правова сім'я», а також часто вживаний у побуті дещо узагальнений термін «територія». Таким чином: правова система – сукупність усіх правових, а також окремих загально-соціальних засобів впливу на суспільні відносини, а також самі ці відносини, із числа тих, які є правомірними; правова сім'я – об'єднання декількох національних правових систем за критерієм схожості; правовою територією є передбачений та встановлений законом правовий вакуум різного ступеня приватності та ізольованості. Межі правового простору доцільно розглядати на трьох основних рівнях: а) локальному – рівні, що регулює правовідносини в межах невеликих автохтонних організацій та населених пунктів. Їх дія поширюється на конкретну відносно невелику територію;

б) національному – рівні, який дозволяє забезпечити механізм дії права на всіх без виключення організаціях та територіях незалежно від форми їх власності; в) міжнародному, або глобальному рівні, який охоплює функціонування цілої низки згаданих вище територій. Така класифікація є актуальною як для визначення юридичної сили нормативно-правового акту на певній території, так і для правової оцінки підсудності й підвідомчості тих чи інших правових діянь та фактів. До прикладу, організація процесу функціонування міського транспорту покладена на органи місцевого самоврядування, тобто документ, що регламентує цей процес, є локальним, сфера його дії поширюється максимально на декілька мільйонів людей, а суспільна значущість не є надто високою.

Національний рівень є суспільно значущим, таким, що реалізується здебільшого через органи виконавчої влади держави, оскільки стосується всіх без виключення громадян, що перебувають на теренах держави та поза її межами, а також осіб без громадянства та біженців, що перебувають на її теренах. Міжнародний рівень вказує на ще більше коло осіб, що не обмежується однією чи двома державами, а поширюються на все населення держав-підписантів.

У час науково-технічного прогресу та зближення правових систем щоразу актуальнішим та перспективнішим стає глобальний вимір особливостей темпорально-просторових координат. Щоразу частіше в літературі фігурує термін «компаративний, або порівняльно-правовий». З одного боку, він ніби має право на самодостатнє існування як ще один із рівнів просторової характеристики права, проте закони формальної логіки протестують проти цього, оскільки дана мисленнева операція спрямована на конкретну дію – «порівняння», тобто виокремлення ознак та їх співвідношення, а не на вказівку на поширюваність на конкретних територіях.

Висновки. Таким чином, правовий простір має три основні рівні: локальний, національний та міжнародний. Просторові характеристики правового буття вирізняються філософською спрямованістю і, як і час, характеризуються певною розмитістю, хай і не настільки. Ця так звана «розмитість» спровокована рамками правового посибілізму – обмеження чогось рамками можливого. Відтак темпорально-просторові особливості правової сфери – це перехресний комплекс категорій-маркерів, таких як час (лінійний, релятивний, квантовий; об'єктивний та суб'єктивний), та правових систем або їх об'єднань із відповідними рівнями (локальним, національним та міжнародним), що покликаний вказати на конкретну точку, що її займає людина у просторово-часовому континуумі. Характеристики особливостей темпорально-просторової сфери суттєво відрізняються у відповідності до конкретних галузей права, а точніше – їх приналежності до імперативних (публічних) чи диспозитивних (приватних). І хоча ключові терміни темпоральної складової частини (термін, строк, позовна давність та строки давності) практично збігаються між собою, а в просторовому складнику (правова система, правова сім'я) збігаються повністю, несуть вони дещо відмінне навантаження, зумовлене особливостями як предмета, так і механізму правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Шемшученко Ю.С. Дія права: інтегративний аспект: монографія. К.: Юридична думка, 2010. 501 с.
2. Гойман В.И. Действие права: методологический анализ. М.: Мысль, 1992. 221 с.
3. Гумилев Л.Н. Этногенез и бисфера земли. Спб.: Кристалл, 2002. 560 с.
4. Гуревич П.С. Основы философии: учебное пособие. М.: Гардарики, 2003. 438 с.
5. Оборотов І.Г. Правовий час як спосіб упорядкування людської діяльності. Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: Тези Міжнар. наук.-практич. конф. О.: Фенікс, 2008. С. 40–42.

6. Солдатський В.В. До питання про сприйняття часу у праві: теоретико-правовий аспект. Університетські наукові записки. 2011. № 4. С. 45–49.
7. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 235 с.
8. Воробьева К.И. Интеллектуальная собственность как объект правовой и экономической защиты. Науч. проблемы и решения. 2011. № 4. С. 24–31.
9. Стадницький Ю.І. Просторова організація соціально-економічного розвитку. Хмельницький: ХНУ, 2009. 188 с.
10. Тихомиров О.Д. Просторовий підхід в юридичній науці. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України»: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25 квітня 2014 р.). Л., 2014. С. 258–264.
11. Кельзен Г. Чисте правознавство: з дод.: Пробл. справедливості. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
12. Опара Я. Простір права як особлива функціональна категорія юридичної теорії і практики. Новації та виклики юридичної освіти: збірник матеріалів Міжнародної наукової студентської конференції, (м. Тернопіль, 4 жовтня 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 74–76.
13. Кравчук В.М. Поняття правового простору: філософсько-правова інтерпретація // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. 2014. Вип. 74. С. 26–31.